

Anmeldelse

Lars Albinus, *Surplus of Meaning. A Study of Symbols and Ideas of Symbolism*, Aarhus University Press 2025, 535 s., kr. 449,95.

Kort og godt: Dette er en meget lærd bog af en meget lærd forfatter, som er lektor og dr.teol. ved Afdeling for Religionsvidenskab på Aarhus Univesitet. Det er også en meget vægtig bog, for forlaget Unipress.dk oplyser på deres hjemmeside at den er på 535 sider. Hvad de ikke oplyser, er at den vejer 1481(!) gram og indeholder præcis 699 vigtige, forklarende og diskuterende fornoter. Samt 101 slutnoter på tysk (det giver 800 noter i alt). Albinus' filologiske opvækst fornægter sig ikke: 'Til kilderne'

Symboler og symbolik er fundamentale menneskelige udtryksmåder, til at gøre indtryk på andre, til at forstå sig selv, til at (formodentlig) udtrykke hidtidige, måske hemmeligheder, dybe sandheder og vidtløftige forestillinger. Sådan har det været meget længe og nok overalt i historien, også i 'den dybe', nemlig det, som vi plejer at kalde forhistorisk, når der ikke er skriftlige kilder. Studier af symboler, symbolik og symbolicitet (dvs. de grundlæggende aspekter af symbolisme) bør have en fremtrædende plads i ethvert studium af menneskets åndsliv, fordi symboler osv. både er objektive udtryk for det subjektive, individuelt eller kollektivt ligesåvel som de er objektive medier til prægning af subjekter – det er os allesammen. Kort sagt, menneskeheden er vævet ind i symboler og symbolik.

Når medierne og politikere ofte karikerer humaniora og humanister som verdensfjerne og ubrugelige, bortset fra måske en smule mere lødig aftenskole underholdning, så er det på sin plads at fremvise Albnus' bog: Det her er altså humanoria fra 'højeste hylde'. Hvis man skulle være i tvivl om humanioras rolle, så er samfundets kritiske bevidsthed om sig selv ikke noget dårligt bud. Og her er symboler, symbolik, og symbolicitet medier hvormed individer, grupper og hele samfund har forstået sig selv og andre. Derfor er denne bog så meget vigtigere, netop fordi videnskabelig litteratur om symbol-relaterede emner har været påfaldende sparsom. Der har til gengæld været rigeligt med 'religio-ide', esoteriske, sekteriske og selvhjælpsrelaterede spirituelle emner der har udbredt opbyggelige budskaber. Hos Albinus handler det i stedet om *oplysning og indsigt*.

Et første kig i bogen viser at emnet er kolossalt og det kan faktisk kræve en del forudsætninger, nogle opslag på Lex, Google og IA (eller måske i håndbøger...) at komme på omdrejningshøjde med forfatteren. Det er oplagt at vise bogen til førsteårsstuderende (måske som adgangsbegrænsning): Der er noget at tage fat på. Noget andet er at enhver humanist af navn vil have gavn af de indsigter, som Albinus diskler op med. Og hvad er så det?

En oversigt over bogens 18 kapitler ligger på forlagets hjemmeside unipress.dk, så den behøver ikke at tage megen plads her. I stedet fortjener den overordnede inddeling i afsnit en bemærkning: Efter *Prologue* og *Introduction* ser man at Albinus tænker i både historiske linjer og i teoretiske a-historiske cirkler. I *Part One*: Fra en indledning til *begrebet* symbol til en eksemplarisk idéhistorisk fremstilling om symbol(er) og 'symbolism,' på dansk vel bedst oversat som *symbolbrug*. Albinus tilbyder en særdeles kompetent perspektivering, fra Antikken over Kristendom og Romantikken til Modernitetens verden – fremragende til oplysning og undervisningsbrug (nok mest velegnet på kandidatniveau). Det er en symbolicitetens idéhistorie om hvordan man har tænkt over symbolers ontologi og funktion på meget forskellig vis. Et overraskende historisk indspil handler om alkymi og alkymistisk symbolbrug (s. 149-217); det er så komplekst, som det er kyndigt med 'Alchemical Symbolism (a case study)' og den efterfølgende 'On Signatures and Correspondences' (s. 217-232) – især om de 'skjulte' årsager. Her findes de (for denne anmelder) mest fabulerende og esoteriske, til dels også hysteriske, menings- og betydningsfrembringelser i den vestlige verdens tænkings historie. Kunne de udøvende ikke lave guld, så kunne de til gengæld med symboler konstruere universer af de mest komplekse analogier, korrespondencer og korrelationer i deres ontologiske og metallurgiske fabulationer om transmutationer af alle slags. Senere førte alt dét på sin vis til det senere naturvidenskabelige verdenssyn (og en del videreføres til nutiden som esoterisk og spirituel magisk tænkning og tradition).

Genreskift: *Part Two* udgøres af indføringer i og diskussioner af symboler i antropologiske, filosofiske og psykologiske tilgange hvor en lang række kendte navne optræder, fra Herder, Goethe og Schiller til senere teoretikere inden for kunst og æstetik som Walter Benjamin, Ernst Cassirer, Aby Warburg og Suzanne Langer, antropologer som E.E. Evans-Pritchard, Clifford Geertz, Philippe Descola og Tim Ingold. Dertil kommer kognitionspsykologiske ansatser som hos Dan Sperber og Terrence Deacon. Især kapitel 16, 'Dark Symbolism' (s. 425-458) om 'The Underworld' og 'The Thing' forekommer denne anmelder at være fascinerede læsning for de indviede, eller måske *bliver* man det ved at sætte sig *helt* ind i dets materie, der rækker fra ktoniske græske initiationsriter til Heidegger og Lacan. Denne anmelder lader sig ikke let forføre; men fascineret bliver han.

Bogen er både historisk og systematisk, men ikke dermed a-historisk. Der er flere tråde, som væves ind i hinanden og emner som reaktualiseres: "Hence there will be temporal leaps in the account which follows a trail of motifs rather than a principle of historical continuity" (s. 22). Forfatteren selv er her til stede med hjælp (og udfordring) når han virtuost 'flakser' omkring, frem og tilbage i tid, hist og her i rum. På sin vis minder Albinus' projekt om en beskrivelse af en have og dens liv, en kognitiv syntese, et samlet billede der dannes mod slutningen – hvor pointen udgøres af mangfoldigheden i menneskets symbolske livsudfoldelse.

Forfatteren udarbejder og indfører en ny, original (en skeptiker ville måske sige 'idosynkratisk') 4-foldig klassifikation af symboler og deres mening og betydning. Som Albinus forklarer (s. 21): "Looking back on my study, it was as if a fourfold

division of symbolism suggested itself along the way. Thus, I am now confident that there is analytical as well as philosophical value in distinguishing between 1) the referential meaning of a symbol (noted as S_r), 2) the self-participatory meaning of a symbol (noted as S_p), 3) the immediate, experiential sources of symbolism (noted as S_i), and 4) the conventional and culturally embedded manifestation of symbolism (S_c). The four dimensions overlap, while 1 and 2 belong to a different level from 3 and 4. What I think of as the experiential source of symbolism (S_i), characteristic only of the human mind as far as I can tell, is not something that can be laid bare.'

Albinus bemærker at det overstiger han dømmekraft at afgøre om den umiddelbare erfarings-kilde 3) (S_i) stammer fra vores ubevidste, fra tingene selv eller fra en interaktion mellem dem. Han vælger det sidste, så "I find the focus on human-environment-interrelation important as constituting a permanent tension in cultural forms of symbolism" - for symbolisering er også universel: "Still, all human beings experience the same physical conditions, and all human beings are imaginative creatures." Menneskets omverden er det, som mennesket har haft at tænke med, inklusive dets egen krop, gøren og laden.

Når Albinus taler om symbolers 'afkodning', følger han Gottlob Freges (1848-1925) autoritative skelnen mellem tysk *Sinn*, der oversættes til engelsk *linguistic meaning*, og *Bedeutung* som *referential meaning* (se evt.: Lex.dk). På dansk er betydning nu kommet til at 'betyde' meget andet end reference (men her følges den oprindelige intention og skelnen). Ved oversættelse til dansk skal man lige betænke at '*meaning*' har en særdeles flydende betydning på engelsk og at betydning på dansk lige så vel kan betyde (ja, undskyld) konsekvens, virkning og vigtighed. På almindeligt tysk betyder *Bedeutung* vigtighed; men i Freges sammenhæng 'menes' der *reference* (på både dansk og engelsk).

Symboler viser hen til noget, er 'om noget'. Symboler bruger noget fra erfaringsverdenen til at sige noget om forestillingsverdenen, og her er vi for det meste på konventionens område. Derimod er S_i : den umiddelbare, intuitive symbolisme, denne anmelder en noget forundringsværdig sag: Albinus udtrykker sig om distinktionerne S_p og S_r og den yderligere distinktion mellem den umiddelbare kilde symbolism-kilde S_i og sekundær eller konventionel symbolik S_c . Det udfolder han som: "As I am now ready to specify it further, originary symbolism has to do with revelation, intuition, perception and imagination, whereas secondary symbolisms has to do with convention, decoding, interpretation, and visualization" (s. 336). Albinus taler for en analytisk skelnen mellem den umiddelbare symboliseringskilde som er "common to human imagination as such" og den konventionelle form som er "the cultural imprint" (s. 305). Denne originale eller umiddelbare form for symbolisme (S_i) kan ikke være noget referentielt symbol (S_r), "since it opens a possibility of meaning from within itself." Det er dog ikke så enkelt, for "It may feed into the self-participatory symbol (S_p), which however, may also belong to a cultural inscription and thus being a part of the secondary or conventional form (S_c)" (s. 305-6). Her er *noget* at tænke over og meget at tænke *med*. De tre andre symbol-typer er mere tilgængelige:

S_c – er konventionel symbolik, “the conventional and culturally embedded manifestation of symbolism”, som det danske rigsvåben med blå løver og meget andet viser hen til typisk dansk beskedenhed...

S_p – participatorisk symbolik, “the self-participatory meaning of a symbol” hvor symbolet er en del af det som det symboliserer.

og S_r – den referentielle symbolik, “the referential meaning of a symbol” der blot viser hen til sin referent.

Albinus’ klassifikation og typologi er analytisk og ideal-typisk, snarere end en præcis beskrivelse af *ting*, der entydigt kan lægges i deres respektive kasser. På nogle få sider viser Albinus i en meget oplysende komparativ analyse af symbolik i katolsk og protestantisk nadverliturgi hvordan de forskellige symbolformer adskiller sig i funktion (s. 328-330). Som analyse-model kunne Albinus’ fir-foldige typologi fortjene at blive udfoldet i en særskilt artikel i et relevant videnskabeligt tidsskrift – når den først er indset, så ses det tydeligt at den er til gavn for forskningen såvel som for andre mere kreative typer af indsigt.

Mennesket er formentlig den eneste dyreart, som har trang til at formode at der er noget ‘bagved’, noget usynligt, som kan være endog mere virkningsfuldt end det, der kan sanses direkte, sådan som for eksempel religiøse betydninger ofte er. Det vigtige, men usynlige, kan og skal derfor gøres synligt og virkningsfuldt. Menneskets kognitive fleksibilitet og evner medfører at stort set hvad som helst kan betyde stort set *alt muligt andet*. På side 20 indleder Albinus således med, at mennesket lever i et uendeligt meningspotentiale: “My thesis, if it can be called a thesis at all, is that a human reality in the middle of interactions between our minds and our surroundings – in perception, response, language and creativity – is permeated by inexhaustible meaning-potentials. The question that concerns me is if there is a clue to this ultimate ineffability”. Anmelderen kommer her i tanke om en forgænger i spørgsmålet om en ‘ultimativ uudsigelig’, den tyske teolog Rudolf Otto, der skrev 300 sider om *Das Heilige* (fra 1917) som ‘det der ikke kan siges noget om’ (!)

Antropologen Dan Sperber (elev af Claude Lévi-Strauss) udgav i 1977 en kognitionspsykologisk symbol-teori i *Rethinking Symbolism*. Albinus kalder Sperber ‘cognitive philosopher’, hvilket nok er i overkanten. Snarere er han forkæmper for en noget besynderlig eliminativistisk teori om mening, nemlig at *mening* slet ikke findes – hvordan han kan mene det og forvente at blive forstået er et mysterium. Alligevel noterer Albinus, at “Sperber indeed has intriguing things to say about symbolism”. Det lykkedes for Sperber at flytte symboler og symbolik ind ‘i hovedet’ som kognitive fænomener: fra *humaniora* til kognitionspsykologi og neurovidenskab (i løbet af min tid på universitetet skiftede bogkataloger i lingvistik typisk forside-illustrationer fra kollager af lydskrift til hjernesynapser, *pace* Chomsky. Nu findes de slet ikke længere). Selvfølgelig er kognitionsvidenskab relevant i studiet af symboler og symbolik. Sperber står tilbage nærmest som en karikatur på en trend, ‘naturalizing’, hvor studiet af symboler og symbolik skulle erstattes af hjerneforskning i kognitive mekanismer. Mere udbytterig er Albinus inddragelse af neuroantropologen Terrence Deacons evolutionære teori om mennesket i *The Symbolic Species* (1997) i kapitel 15, s. 411-423.

Men som så ofte i spørgsmål om evolution henligger de kausale mekanismers retning i uklarhed. Der er dog ingen tvivl om at evolution af sproglighed og en samlet symboliseringssevne ('symbolicitet') hænger sammen. Som så mange andre dyr kan mennesker *se* ting; men som noget særligt (formodentlig) kan mennesker *også* se ting som *noget*. Med symbolicitet kan mennesker tilmed få mulighed for at 'se' usynlige og abstrakte ting og tanker. Og det kan de så fortælle hinaden. Det er (vist nok) ganske særligt.

Albinus' meget omfattende arbejde er et spejlkabinet af meninger og betydninger. I sandhed en overflod af mening og betydning. for symboler står ikke alene, de forbindes i symbol-semiotik i symbols-'sprog'. Antropologen Sir Edmund Leach nævnes ikke i bibliografien ('Literature'), men hans *Culture and Communication: The Logic by Which Symbols Are Connected* kunne have bidraget positivt til Albinus' analyser, for generelt er der mening og logik i symbolske sammenhænge og ikke kaos. Symboliseringer må gerne både være kollektive og forudsigelige. "Symbolism gone mad" er patologisk – eller måske et kunstnerisk virkemiddel.

Bogens titel er venligt lånt fra Paul Ricoeurs *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning* (1976), som demonstrerede hvordan mangt og meget af mening og betydning kan *tillægges*. Semantisk attributions-teori synes ikke at være vigtig blandt Albinus' mange kompetencer (eller referencer). En sådan teori siger at det er mennesker, som tillægger mening og betydning til kognitive objekter af alle slags. Mening og betydning er menneskelige foreteelser, så hvis der ingen mennesker er, så er der ingen mening eller betydning (så vidt vi ved).

Symboler er ganske enkelt 'vehikler', bærere af *tillagt* mening og betydning. Hvis man siger at 'symbolet x viser y' så handler det om at mennesker tillægger 'x' meningen 'y'; om aftenenen siges planeten Venus at være 'aftenstjernen', men det ved planeten ikke selv. Symbolers mening og betydning afhænger derfor både af ophav og fortolker: Tegnet '€' er nok tænkt som symbol på en valuta og det kan så for nogle referere til velstand og for andre til kapitalistisk europæisk undertrykkelse. Sådan fører symbolers polysemi til 'surplus of meaning'.

Bogens sidste sætning (dette er ikke nogen 'spoiler') er: "The surplus of meaning implies that neither the mind, with all its neurological wirings, nor all the objects of the life-conditioning environment will have a final say. We will have to manage being in the middle" (s.485). Og så kan man passende begynde forfra (!). Da dette ikke er nogen krimi, kan læseren med fordel lægge ud med at læse Conclusion *først* (s. 483-485). Så har man en idé om hvor man er på vej hen.

I *Stanford Encyclopedia of Philosophy* er der *intet* opslag for 'Symbolism', i grunden en ganske besynderlig mangel i et gigantisk og konstant opdateret online filosofisk leksikon. Til gengæld er opslaget på den danske *lex.dk* ganske kyndigt og da det dækker en stor del af Albinus' emner og perspektiver, kan man med fordel læse dette opslag, inden man for alvor dykker ned i Albinus' tekst.

Hvad mangler der? Eller, hvad kunne der også have været med, når der nu alligevel er over 500 sider(!). For eksempel: klassiske værker som Edmund Leach' strukturalistiske symbol'-ologi', Mary Douglas' kropssymbolikker, de er hver nævnt

én gang, og på samme side. Den evolutions- og kognitionsorienterede læser kan savne inddragelse af Merlin Donald's *The Mind So Rare* (2002) med tænksomme bud på og om symbolicitet, og Michael Tomasellos *The Cultural Origins of Human Cognition* (1999) med en veritabel palet af ideer om opslaget 'symbol'* på alle måder. Men, Albinus' bog er ikke skåret som en lærebog, så han kan formulere sit ærinde som *han* vil. Bogen er nu så tankevækkende at tanken nok bliver vakt; men efter nogen tid kan den også blive noget træt. Man skal helst tænke som LA for at hænge på. På den anden side er der så mange indbyrdes (indvortes?) gensidige referencer at læseren nærmest lærer at tænke *som* ham. Det er minder lidt om en ... flipper-maskine hvor kuglen rammer en hel masse stationer undervejs, men hvor man så også er fastholdt og fascineret, mens det står på. Et eksempel er side 223, hvor læseren mødes med Goethe, Schiller, Wittgenstein, Rothhaupt, Jung, Eliade, Deacon og Benjamin; som alle spejler og reflekterer hinanden(s tanker). Forfatteren er her både historisk og a-historisk og, nej, det er *ikke* rodet, det er faktisk virtuost. Albinus evner at tænke i flere takt- og tonearter simultant. Den følgende side 224 handler om Walter Benjamins "idea of religion as the only kind of discourse in which a totality of meaning is being preserved", og hvor Benjamin vælger '*the montage as a post-religious, aesthetic way of revitalizing meanings lost in the course of 'empirical history'*'. Er det et ideal for Albinus? Er det i øvrigt rigtigt at sige om religion? Er udsagnet teologisk? Filosofisk eller er det et udslag af en elitær nostalgi? Af og til står noget uklart, og Albinus synes sine steder at præsentere en form for 'tabshistorie'. Måske var verden mere fortryllet og semantisk rigere *in illo tempore*, og det er selvfølgelig et legitimt synspunkt, men hvordan ved vi dét som læsere? Måske skal vi være helt tilfredse med 'being in the middle'.

Albinus' filosofiske univers er udpræget kontinental-europæisk, med idealisme, romantik, og livsfilosofi, men også med respekt for 'det moderne gennembrud'. En optælling af referencer i 'Index of Names' giver en indikation af de forestillede fællesskaber. Til at se hvem der bliver 'inviteret med?', kan vi tælle referencer i index. Albinus' 'Top 10' er Goethe 48, Benjamin 42, Eliade 38, Jung 35, Cassirer 33, Kant 32, Wittgenstein 31, Heidegger 25, Schiller 24, og Aristoteles med 18 referencer, heraf mange på adskillige sider.

Har man den mindste interesse i emnet 'ctrl+f symbol*' eller nogen af dets forgreninger, er bogen det hele værd, både indsatsen såvel som prisen. Hvis køberen af den trykte udgave synes at den er for tung til håndbagagen, får hun en gratis e-bog med i købet. Og dermed gratis ctrl+f funktion til fx studiebrug. Sandsynligvis vil kun få læse denne bog fra ende til anden som var det underholdning; de enkelte dele, kapitler og afsnit lader sig derimod udmærket læse som opslag, en øvelse som får hjælp af fyldige indekser. Bogen er lineær af natur; men det er dens emner ikke og så behøver læsningen heller ikke at være det. Se den snarer som en opulent buffet med alskens akademiske, intellektuelle, litterære, og æstetiske retter. Go' læse appetit.

*Jeppe Sinding Jensen, dr. phil., lektor emer.
Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet*